
ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՍՔԵՐԸ ՍՄԲԱՏ ՍՊԱՐԱՊԵՏԻ
«ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԳՐՔՈՒՄ»*

ԼԻԼԻԹ ՍԱՐՎԱԶՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ Սմբատ Սպարապետ, «Դատաստանագիրք», ընտանեկան իրավունք, ազատ ընտրություն, բարոյական առաքինություններ, իրավական քաղաքականություն, ժառանգման կարգ, գույքային հարաբերություններ:

Նախաբան

Բոլոր պատմաչրջաններում Հայաստանում առկա է եղել ամուսնարնտանեկան հարաբերությունների կարգավորման կարգ: Ընտանեկան իրավունքն իրավական այնպիսի նորմերի ամբողջություն է, որոնք կարգավորում են ամուսնությունից, ազգակցությունից ու օրենքով նախատեսված այլ հիմքերից ծագող անձնական ոչ գույքային և դրանց հետ կապված գույքային հարաբերությունները: Ընտանեկան իրավունքի շատ ինստիտուտներ և սկզբունքներ որոշ փոփոխություններով ու խմբագրությամբ պահպանվել են: Այս համատեքստում կարևորում ենք հայ իրավունքի աղբյուրների, այդ թվում՝ Սմբատ Սպարապետի «Դատաստանագիրք» հետազոտությունը, որոնցում առկա են արդիական հնչեղություն ունեցող գաղափարներ, ինչպես՝ սիրո, փոխհամաձայնության և ազատ ընտրության վրա հիմնված ամուսնությունը, ամուսինների իրավահավասարությունը, կնոջ ու երեխաների հանդեպ բռնությունների, անբարո հարաբերությունների բացառումը, տոհմիկ սեփականության, ժառանգական իրավունքների պաշտպանությունը և այլն:

Ընտանեկան հարաբերությունների կարգավորման իրավաքաղաքական սկզբունքները

Սմբատ Սպարապետը (1208–1276 թթ.) հայտնի է որպես Գիլիկյան Հայկական պետության հռչակավոր սպարապետ (գունդստաբլ), հասարակական-քաղաքական գործիչ, դիվանագետ, օրենսդիր և պատմիչ: Նա մեծարվել է «Նրբամիտ փիլիսոփա», «Սմբատ քաջ», «Հայոց իմաստուն սպարապետ», «Մեծն իշխան» տիտղոսներով¹: Սմբատը մեծ ներդրում ունի հայ իրավունքի պատմության մեջ՝ իր թարգմանչական և

---

* Ներկայացվել է 03. VI. 2020 թ., գրախոսվել է 25. VI. 2020 թ., ընդունվել է տպագրության 29. VI. 2020 թ.:

¹ Տե՛ս Գ ա ռ ե գ ի ն Ա. Կ ա թ ո ղ ի կ ո ս. Հիշատակարանք ձեռագրաց, հ. Ա, Անթիլիաս, 1951, էջ 951–952:

օրենսդրական գործունեությունը: Նա հին ֆրանսերենից թարգմանել է «Անտիոքի Ասիզները»²: «Դատաստանագիրքը» («Յաղագս դատաստանաց թագաւորաց կամ Օրէնք և կանոնք ընդհանրական եկեղեցականաց և աշխարհականաց»)՝ Սմբատ Սպարապետի գլուխգործոցն է, որը կազմվել է 1265 թ.: Կիլիկյան Հայաստանում հասարակական-քաղաքական հարաբերությունները կարգավորելու նպատակով³: «Դատաստանագիրքի» աղբյուրներն են՝ հայ սովորութային և կանոնական իրավունքը, մասնավորապես՝ Սահակ Պարթևի կանոնները, Մխիթար Գոշի «Հայոց Դատաստանագիրքը» և հունաբյուզանդական ու լատինական որոշ իրավանորմեր:

Սմբատի «Դատաստանագիրքի» հիմքում պետության ինքնիշխանություն, օրենքի գերակայություն, պետական շահերի առաջնայնություն, քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանություն գաղափարներն են: Նա կարևորում էր ներպետական կյանքի բարեկարգման, հասարակական, այդ թվում՝ ընտանեկան հարաբերությունների կարգավորման հիմնախնդիրները: Սպարապետը ձգտում էր օրենսդրորեն պահպանել հայ ընտանիքի՝ որպես պետության հիմքի կայունությունը, հնագույն ավանդույթներն ու կանխել ամուսնալուծությունները:

Ազգային իրավագիտակցության համաձայն՝ ամուսնությունն աստվածային հաստատություն է, տղամարդու և կնոջ հավերժական միություն. «... երկուսը կ'լինին մէկ մարմին ... այն որ Աստուած միաւորեց, թող մարդը չ'բաժանէ» (Մատթ., Գլ. ԹԺ, 6): Այս գաղափարը թափանցել է Հայ կանոնական և աշխարհիկ օրենսդրության մեջ:

Ըստ Սմբատի «Դատաստանագիրքի» կնոջ և տղամարդու միությունը վավերացվում է նշանադրությամբ ու պսակադրությամբ: Նշանադրությունը, որոշ պայմանների հետ կապված, խոստումն է ամուսնանալու համար: Ամուսնության կարևոր փուլը պսակադրությունն է: Պսակը իրավանորմերով սահմանված կանոնական ծեսերի և որոշակի վարքագծի համակցություն է, ըստ որի՝ օրինականացվում է ամուսնությունը: Իրավագետ Գ. Սաֆարյանի դիտարկմամբ՝ «Պսակադրության կարգը առաջադիմական երևույթ էր հայ իրականության և իրավունքի պատմության մեջ: Պսակադրությունն անվիճելի ապացույց է ամուսնության: Պսակի

² Օրենսգիրքը գիտական աշխարհին հայտնի է Սմբատ Սպարապետի հայերեն թարգմանության շնորհիվ, քանի որ հին ֆրանսերեն տեքստը չի պահպանվել: Հայերեն տեքստը ֆրանսերեն վերաթարգմանել է Ղ. Ալիշանը 1876 թ. (տե՛ս Ղ. Ալիշանի Վ. Մ. Ալիշան. Հայապատում, Մասն Ա, Վենետիկ, 1901, էջ 111):

³ Տե՛ս Դատաստանագիրք Սմբատ Իշխանի (Գունդստաբլի) (Կիլիկեան Դատաստանագիրք XIII դարի), ձեռագրերի համեմատ. և առաջաբանը՝ Ա. Վրդ. Ղլտճեանի, Ս. Էջմիածին, 1918:

⁴ «Դատաստանագիրք»-ը հետազոտել են Ղ. Ալիշանը, Խ. Սամուելյանը, Ա. Ղլտճյանը, Ա. Գալարյանը, Ա. Սուքիասյանը, Գ. Սաֆարյանը, Կ. Միրումյանը, Բ. Ավագյանը, Խ. Թորոսյանը և այլոք, ովքեր անդրադարձել են Կիլիկյան Հայաստանի պատմաքաղաքական իրողություններին ու իրավական համակարգին:

օրհնությամբ ամուսնացածները գտնվում էին օրենքի և հոգևոր դասի պաշտպանության ներքո»⁵:

«Դատաստանագրքում» սահմանված են ամուսնության պայմանները.

– սեռը. ամուսնացողները պետք է տարբեր սեռի պատկանեն: Միևնույն սեռի պատկանող անձանց միջև ամուսնությունն անօրինական ու հանցավոր է, հետևաբար՝ նաև պատժելի:

– Մենամուսնություն. ամուսնացած անձը չի կարող կրկին ամուսնանալ: Կրկնամուսնությունը և հարձեր պահելը արգելվում էր թե՛ կանոնական, թե՛ աշխարհիկ օրենքներով: Հիմնվելով Հայ կանոնական իրավունքի վրա՝ Սմբատը նույնիսկ թագավորին է արգելում արտասամուսնական հարաբերություններ. «Օրենքը թույլ չի տալիս, որ թագավորը սիրուհու հետ ապրի առանց ամուսնություն»⁶:

– Ամուսնացողների կամավոր համաձայնություն. պատիժ է սահմանվում այն հոգևորականների ու ծնողների համար, ովքեր երիտասարդներին ստիպում են ամուսնանալ բռնի՝ հակառակ իրենց կամքի⁷: Այս ամուսնությունը համարվում է անվավեր: Աղջկան առևանգելու միջոցով միությունը նույնպես անօրինական է, իսկ առանց «եկեղեցական պսակի» ծնված երեխաները՝ «ապօրինածին»:

– Ամուսնական չափահասություն. Սմբատը տղայի ամուսնական տարիքը համարում է 15 տարեկանը: Մխիթար Գոչը տղաների համար ամուսնությունը տարիք սահմանում էր 14 տարեկանը, իսկ աղջկա համար՝ 11–12 տարեկանը⁸: Սմբատը հարսնացուի տարիքը չի նշում «Դատաստանագրքում», թեև Սիսի 1243 թ. եկեղեցական ժողովի VII կանոնն ամուսնությունն նվազագույն տարիք տղայի համար սահմանել էր 14, իսկ աղջկա համար՝ 12 տարեկանը⁹: Հավանաբար, ժողովն իբրև հիմք ընդունել է Գոչի սահմանած օրենքները:

⁵ Գ. Ս ա ֆ ա ռ յ ա ն. Իրավունքի պատմության և տեսության հիմնահարցեր, Երևան, 2010, էջ 171:

⁶ Ս մ բ ա տ Ս պ ա ռ ա պ ե տ. Դատաստանագրքը (այսուհետև՝ Սմբատ. Դատաստանագրք), հոդ. 1.– տե՛ս Հայ իրավական մտքի գանձարան (մ. թ. ա. IX դ. – մ. թ. XIX դ.), աշխատ.՝ Ռ. Ավագյանի, գիրք Ա, Երևան, 2001, էջ 564:

⁷ Դեռևս Ներսես Բ Կաթողիկոսն իր «Կանոնագրություն» ԻԳ կանոնում պատվիրում էր. «Տղայոց պսակ մի իշխեսցեն աւրհնել, և մի կատարելոցն, երկոցունց առանց զմիմեանս տեսանելոյ». տե՛ս Կանոնք Ներսէսի Բ. Կաթողիկոսի եւ Ներշապուհ Մամիկոնէից եպիսկոպոսի, աշխատ.՝ Ա. Վրդ. Ղլտճեանի, Վաղարշապատ, 1905, էջ 24, նաև՝ Կանոնք Սրբոյն Սահակայ Հայոց Հայրապետի, Կանոն ԻԴ, Կանոնագրք Հայոց, աշխատ.՝ Վ. Հակոբյանի, գիրք Ա, Երևան, 1964, էջ 382:

⁸ Տե՛ս Մ խ ի թ ա ռ Գ ո չ. Դատաստանագրքը Հայոց (այսուհետև՝ Գ ո չ. Դատաստանագրք), հոդ. 6.– Հայ իրավական մտքի գանձարան, էջ 403:

⁹ Կիլիկյան Հայաստանում քաղաքական կամ այլ նպատակներով երբեմն խախտվում էր ամուսնական չափահասության պայմանը: Օրինակ՝ Լևոն II-ը 60 տարեկանում ամուսնացավ Կիպրոսի թագավորի 11-ամյա աղջկա հետ: Լևոն II-ի 11-ամյա դստերը՝ Ջաբելին, ամուսնացրին իշխան Ֆիլիպի, իսկ 12-ամյա Լևոն IV-ին՝ Լուսինյան իշխանատոհմի 7-ամյա արքայադստեր հետ:

– Դավանակցություն. թե՛ Գոշը, թե՛ Սմբատը մեծ նշանակություն էին տալիս դավանակցության պայմանին՝ արգելելով քրիստոնյաների ամուսնությունն այլադավանների ու աղանդավորների հետ: Օրենքը թույլատրում է ամուսնանալ ստրկուհու կամ ծառայի հետ՝ այն պայմանով, որ տղամարդը նրան քրիստոնեական հավատի դարձնի, մկրտի և նրա հետ ամուսնանա՝ իբրև օրինական կնոջ:

– Արյունակցական և խնամիական չհասություն. ամուսնության էական պայման է ամուսնացող զույգի միջև ազգակցական ու խնամիական կապերի բացակայությունը: Սմբատը հստակ չի նշում ազգականների միջև ամուսնության մասին: Սակայն այս պայմանը պարտադիր է համարվել թե՛ Հայ կանոնական իրավունքում, թե՛ Դավիթ Ալավկա որդու և Մ. Գոշի դատաստանագրքերում¹⁰: Կարծում ենք՝ այս հարցում ևս Սպարապետը հիմք է ընդունել օրենք դարձած ազգային ավանդույթը:

«Դատաստանագրքում» նաև սահմանված են որոշ սկզբունքներ ամուսնացողների համար: Օրինաչափ են համարվում տղամարդու հեղինակությունն ընտանիքում և կնոջ հնազանդությունը՝ ամուսնուն: Ամուսնացողները պետք է լինեն առողջ՝ երեխաներ ծնելու ու նրանց դաստիարակելու համար: Ըստ Սմբատի՝ առողջի արյունը չի կարելի «խառնել» անբուժելի հիվանդի արյանը, որ ազգն առողջ սերունդներ ունենա. «Օրենքը դատավորներին և աշխարհիկ բոլոր տերերին պատվիրում է, որ նրանք, ովքեր հորից որդի կամ ազգովին ... բորոտությամբ կամ պիտակոտությամբ են վարակված, թույլ չտալ ամուսնանալ, երբեք նրանց կին չտան և կին չվերցնեն», քանի որ «... հիվանդությունը ժառանգաբար է անցնում»¹¹: Չի խրախուսվում նաև երկու կույրերի կամ համրերի ամուսնությունը, քանի որ նրանք չեն կարող սնել ու դաստիարակել երեխաներին: Օրենքը թույլատրում է ամուսնանալ ոչ ծանր աստիճանի հաշմանդամներին՝ կաղերին և խուլերին, « ... իսկ համրը, թե՛ այր, թե՛ կին, անասունի [չխոտողի] պես է համարվում. թող չամուսնանա»¹²:

Հիմնվելով Մովսիսական օրենքի վրա՝ Սմբատը նորապսակներին ազատում է պատերազմ գնալուց. «Նոր ամուսնացած մարդը չպետք է պատերազմ գնա, որ կնոջ համար անժամանակ սուգ չլինի»¹³:

«Դատաստանագրքում» նաև առկա են ապահարզանի պայմանները.

– կնոջ անհնազանդություն. Սպարապետի վկայությամբ՝ ավանդական կանոնները թույլ չէին տալիս անհնազանդության պատճառով կնոջից

տե՛ս Մ. Օրմանեան. Ազգապատում, Մասն Բ, Կ. Պոլիս, 1913, 1080, 1102 և 1213 ենթագլուխները:

¹⁰ Տե՛ս Աշտիշատի ժողովին վերագրվող կանոնները, գլ. Ա. – Հայ իրավական մտքի գանձարան, էջ 106, Շահապիվանի կանոնները, գլ. ԺԲ. – նույն տեղում, էջ 127–128, Վաչագան թագավորի Սահմանադրությունը, գլ. Ժ–ԺԱ, Երևան, 2010, էջ 20, Դավիթ Ալավկա որդու Կանոնագիրք (Կանոնական օրինադրություն). – Հայ իրավական մտքի գանձարան, հոդ. 70, էջ 227, Գոշ. Դատաստանագիրք, հոդ. 192, էջ 473:

¹¹ Սմբատ. Դատաստանագիրք, հոդ. 116, էջ 613–614:

¹² Նույն տեղում, հոդ. 190, էջ 477–478:

¹³ Նույն տեղում, հոդ. 108, էջ 612:

բաժանվել, բայց «... երբ տեսան, որ անհնարինություն պատճառով կարող է ավելի մեծ դժբախտություն պատահել՝ այդ օրենքը մեղմացրին», և թույլատրվեց այդ հիմքով լուծարել ամուսնությունը: Այս պարագայում ամուսինը պետք է կնոջը տա այն ամենը, ինչ նա բերել է իր հետ հայրական տնից, «... որպեսզի կարողանա մեկ ուրիշի հետ ամուսնանալ»¹⁴:

– Ծանր հիվանդություններ. մարմնական և հոգեկան ծանր հիվանդությունները՝ ընկնափորություն, բորոտություն, ցավագարություն, գոնջություն ու այլն, ամուսինների համատեղ կյանքն անկարելի են դարձնում: Բայց Սմբատը պահանջում է հատուկ քննությունը հաստատել հիվանդությունը: Բուժվելու դեպքում կինը կարող է վերադառնալ ամուսնու մոտ, իսկ չբուժվելու դեպքում ամուսինը պետք է հայրական տնից նրա բերած ողջ ունեցվածքը վերադարձնի՝ բացի ամուսնական պարգևից, և կարող է կրկին ամուսնանալ: Իսկ եթե ծնողներն ապացուցեն, որ հիվանդությունն ամուսնու տանն է եղել, ամուսինը 7 տարի պետք է համբերի, ու, եթե կինը չբժշկվի, «... նա իրավունք ունի բաժանվել և ուրիշ կին առնել»: Պայմանները նույնն են ամուսնու հիվանդության դեպքում: Ապահարզան թույլ չի տրվում, եթե հիվանդության մասին ամուսիններն իրազեկ են լինում, բայց կարևորություն չտալով ամուսնանում են¹⁵:

– Ամուսիններից որևէ մեկի գերությունը, երկարատև բացակայությունը կամ մահը. դա կարող են դառնալ ամուսնության դադարման հիմք: Եթե կինը ստրկության է տարվում ամուսնու տնից, նրա փրկագինն ամուսինը պետք է վճարի, իսկ եթե ծնողների կամ եղբայրների տնից, նրանք պետք է վճարեն: Եթե 7 տարի հետո կինը ետ չգնվի, նրա օժիտը և ամուսնական նվերը պետք է վերադարձվեն: «Իսկ եթե երեսու մնացած լինի, այդ դեպքում պոռոզը [օժիտը] երեսային է պատկանում»¹⁶: Այդպիսով պաշտպանվում է երեսայի գույքային իրավունքը: Ամուսնու գերության կամ առևտրական գործերով բացակայության պարագայում եթե լուր ստացվի, որ նա մահացել է, կինը 7 տարի սպասելուց հետո կարող է ամուսնանալ: Եթե ամուսինը վերադառնա, կարող է «... հետ վերցնել կնոջը»՝ միայն վերջինիս կամքով:

– Ամուսինների փոխադարձ ատելություն և հակակրանք. ընտանիքում երբեմն ստեղծվում են անհամատեղելի հարաբերություններ, հակակրանք ամուսինների միջև: Եթե պատճառը նրանց անբարո վարքագիծը չէ, օրենքը հրամայում է՝ քննել, թե մեղավորն ով է: Ամուսնու մեղավորության դեպքում կինը կարող է վերցնել իր օժիտը և ամուսնանալ ուրիշի հետ: Կնոջ մեղավորության պարագայում ամուսինն իրավունք ունի ոչինչ չտալ կնոջը և կրկին ամուսնանալ: Հոր մեղավորության դեպքում զավակները մորն են տրվում, հակառակ դեպքում՝ հորը:

– Ամուսնական անհավատարմություն. ամուսինն իրավունք ունի բաժանվել ամբարո կնոջից. «Օրենքը միշտ ճիշտ է համարում բաժանումն այն կանանցից, որոնք հետևյալ մեղքերը գործած լինեն՝ պոռնկություն,

¹⁴ Նույն տեղում, հոդ. 78, էջ 602:

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղում, հոդ. 80, 89, 104:

¹⁶ Նույն տեղում, հոդ. 81, էջ 603:

կախարդություն և սրանց նման այլ մեղքեր»։ Բայց ամուսնուն «... պետք է ստիպել ապաշխարել»¹⁷։ Եթե կինն առանց եկեղեցու թույլտվության և դատավորին համոզող լուրջ պատճառների ամուսնուց փախչի, նրան պետք է բռնեն և, իբրև ծառա, հանձնեն ամուսնուն։ Նա իրավունք ունի կնոջ հետ վարվել ինչպես ցանկանա, բայց չի կարող վաճառել, սպանել և բաժանվել։ Միայն անհավատարմության դեպքում ամուսինը իրավունք ունի կնոջը վաճառել։ Իսկ եթե պարզվի, որ կինը հեռացել է « ... ամուսնու պիղծ վարքի պատճառով ... պետք է ամուսնուն լրջորեն խրատեն դատարանի և եկեղեցու պատիժներով»¹⁸։ Ամուսնալուծություն նաև թույլատրվում է երկու կողմի մեղավորության դեպքում։ Այդպիսով անհավատարմության դեպքում կնոջ ամուսնալուծության իրավունքն առավել սահմանափակ է, քան տղամարդունը։ Բայց Սմբատը կնոջը լրիվ իրավագուրկ չի դարձնում¹⁹։ Օրինակ՝ կնոջը բաժանվել թույլատրվում է այն դեպքերում, երբ ամուսինն անբարո կյանք է վարում, չի աշխատում և միջոցներ չունի, որ կարողանա ապահովել կնոջը։ Փաստորեն, այս պարագայում կարևորվում է կնոջ բարեկեցության հարցը։

– Կնոջ ամուսնունն ու տղամարդու անկարությունը. սա նույնպես ամուսնալուծության պատճառ են դառնում, թեև քրիստոնեական օրենքով ամուսնունը բաժանման պատճառ չէ։ Ուստի՝ «Դատաստանագիրքը» պատվիրում է. «Բժիշկները պետք է քննեն ու պարզեն՝ չբերության պատճառը ամուսնուց է, թե կնոջից»։ Եթե ամուսնունը հիվանդության հետևանքով է, պետք է բուժել։ Իսկ եթե անբուժելի է, պետք է քննել կնոջն ու ամուսնուն։ Եթե ամուսինը տեղյակ է եղել հիվանդության մասին և ամուսնացել է, ամուսնալուծությունը բացառվում է։ Միայն կնոջ թույլտվությամբ կարող է ամուսինը բաժանվել՝ նրան ապահովելով տնով ու անհրաժեշտ գույքով։ Անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև ամուսինների տարիքը, և «... բոլոր դեպքերում պետք է եպիսկոպոսը լուծում գտնի, որովհետև ուրիշ ոչ ոք իրավունք չունի»²⁰։ Այս դեպքում պայմանը 7 տարի սպասելն է, ու եթե կինն այլևս չցանկանա ամուսնանալ, ամուսինը պարտավոր է վերադարձնել օժիտը և ողջ կյանքի ընթացքում ապահովել նրան։ Ինչ վերաբերում է տղամարդու անկարությանը, այս դեպքում ևս օրենքը տարբեր լուծումներ է առաջադրում. եթե տղամարդը չի կարողանում կատարել ամուսնական պարտականությունը, « ... պատշաճ չէ, որ կինը նրանից բաժանվելով հեռանա»։ Հակառակ դեպքում՝ նա չի կարող նորից ամուսնանալ՝ առանց եկեղեցու միջոցով ապացուցելու, որ ամուսինն անկար է։ Եթե որևէ մեկը խաբեությանը ամուսնանալ թաքցնելով սեռական թուլությունը, կինը կարող է խնդիրը լուծել եկեղեցու

¹⁷ Նույն տեղում, հոդ. 100, էջ 610:

¹⁸ Նույն տեղում, հոդ. 112, էջ 612–613:

¹⁹ Հմմտ.՝ Ա. Գ. Սուքիասյան. Կիրիլիայի հայկական պետության և իրավունքի պատմություն (XI–XIV դդ.), Երևան, 1978, էջ 208:

²⁰ Սմբատ. Դատաստանագիրք, հոդ. 116, էջ 613–614, տե՛ս նաև հոդ. 84, էջ 605:

միջոցով, որից հետո «... օրինական է նրան տալ ամուսնու ունեցվածքի կեսը, որպեսզի գնա և իր համար ուրիշ ամուսին առնի»²¹:

– Արվամուլությունը և անասնամուլությունը. այս դեպքում նույնպես կնոջն ամուսնալուծվելու իրավունք են տալիս. «Եթե ամուսինը մեկ ուրիշի հետ արվամուլությամբ խախտի կնոջ նկատմամբ հավատարմությունը, որը բացահայտվի, կամ եթե անասնամուլությամբ զբաղվի ... նա օրենքով պետք է բաժանվի և ... ստանա օժիտի կեսը»²², իսկ ամուսնու համար սահմանվում է մարմնական պատիժ անդամահատություն:

– Հավատի ուրացում. քրիստոնեական հավատի պահպանումն ու դավանակցությունն ընտանեկան կեցության կարևորագույն պայմաններից են: Հավատուրացության համար ամուսինները պատժվում են: Ուղղահավատ կինը կարող է. ա) բաժանվել, բ) ջանալ «դարձի բերել» ամուսնուն, ինչի համար պարգևի կարժանանա: Կնոջ մեղավորության պարագայում ամուսինը կարող է ամուսնալուծվել:

– Կնոջ անմաքրասիրությունը և կովարարությունը. Սմբատը տղամարդու համար դժբախտություն է համարում «անբուժելի փնթի» կամ անզուսպ կնոջ հետ ամուսնացած լինելը: Այս դեպքում նա պատվիրում է վկաներ հրավիրել ու, եթե ամուսինն այլևս չհանդուրժի կնոջ թերությունները կամ կովարարությունը, կարող է գրավոր ապահարզան տալ: Կինը հեռանալիս իրավունք ունի վերցնել օժիտն ու նորից ամուսնանալ: Իսկ ամուսինը չի կարող ամուսնանալ, քանի դեռ կինը կենդանի է:

– Կնոջը չարախոսելը և նրա նկատմամբ բռնությունները. օրենքով պաշտպանվում են կնոջ արժանապատվությունն ու անվտանգությունը ազդեհիվ ամուսնուց: Արգելվում են կնոջ մասին ոչ պատշաճ լուրեր տարածելը, կնոջ նկատմամբ բռնությունները՝ անարդարությամբ ծեծելը կամ հալածելը:

Հարկ է նշել, որ Սմբատ Սպարապետի սահմանած օրենքներն ակնհայտ կրում են Մ. Գոչի «Դատաստանագրքի» համապատասխան նորմերի ազդեցությունը²³:

Սմբատը մեկնաբանում է նաև ծնողների ու երեխաների իրավունքները և պարտականությունները: Նա ծնողներին պատվիրում է հոգալ զավակների մասին: Հայրը պարտավոր է դաստիարակել զավակներին, նյութապես ապահովել և նախապատրաստել նրանց՝ ինքնուրույն ապրելու: Զավակները պարտավոր են հնազանդվել ծնողներին, հոգալ նրանց մասին. «Եվ այն որդին, որն իրեն սնուցող ու խնամող հորը ուրանա և նրան թողնելով ... ուրիշների մոտ գնա, նրան Աստված և օրենքը ավելի խիստ են անիծելու»²⁴: Ինչպես ծնողները, այնպես էլ խնամակալները պատասխանատու են հոգեկան ծանր վիճակում գտնվող մերձավորների ինքնասպանության համար: Նման դեպքերում պատիժը պետք է որոշվի՝ ելնելով մահվան հանգամանքներից: Սակայն ծնողը պատասխանա-

²¹ Նույն տեղում, հոդ. 102–103, էջ 611:

²² Նույն տեղում, հոդ. 85, էջ 605:

²³ Տե՛ս Գ ո չ . Դատաստանագիրք, հոդ., 10–11, 14, 17–18, 28, 53, 111, 169, 172, 190, 192:

²⁴ Ս մ բ ա տ . Դատաստանագիրք, հոդ. 121, էջ 616:

տու չէ որդու հանցագործության համար. «Եթե որդին օրենքով մահապատժի ենթարկվի, նրա հորը չպետք է բանտարկել, և ոչ էլ եղբորը»²⁵:

Սպարապետի «Դատաստանագրքում» անտեսված չեն երեխաների կրթության ու դաստիարակության խնդիրները: Մեքատը սահմանում է անվճար ուսուցում: Հատուկ խնամք է պահանջում որբերի և աղքատների համար, որպեսզի «... նրանցից շատերը ձգտեն և ուսանելու գնան», նրանց կարիքները պետք է վանքերը հոգան: Աղքատ ուսուցչին նվեր կարող է տալ աշակերտը՝ միայն իր կամքով, հակառակ դեպքում հարկ կլինի դատարանով ըստ արժանվույն պատժել ուսուցչին: Արգելվում են բռնություններն աշակերտների հանդեպ: Ինչպես հայրը, այնպես էլ ուսուցիչը իրավունք չունեն խրատելու նպատակով հարվածել երեխային. «Եթե վարդապետը ուսուցանելու ընթացքում աշակերտին այնպես հարվածի, որ վերջինս մահանա, նա մարդասպան է» և «... այլևս չի կարող հոգևորական լինել»²⁶: Այդպիսով «Դատաստանագրքը» պաշտպանում է երեխաների կրթության իրավունքը և անվտանգությունը՝ պատվիրելով մարդասիրական վերաբերմունք նրանց նկատմամբ:

«Դատաստանագրքի» բազմաթիվ հոդվածներ վերաբերում են ունեցվածքի ժառանգման կարգին, որն անմիջականորեն առնչվում է ընտանեկան իրավունքին: Ժառանգական իրավունքը իրավական այնպիսի նորմերի համակցություն է, որոնցով կարգավորվում է մահացածի ունեցվածքի ժառանգորդումը: Ժառանգությունը փոխանցվում է երկու ձևով՝ ըստ կտակի կամ ըստ օրենքի:

Մեքատ Սպարապետը կտակի իրավունքը դիտում էր որպես ժառանգորդման իրավունքի իշխող ձև Կիրիկյան Հայաստանում: Նա սահմանում է կտակ կազմելու օրինական պայմանները:

Կտակ կազմելու իրավունք ունի յուրաքանչյուր իրավունակ անձ: Կտակը կազմվում է բանավոր կամ գրավոր, նոտարի ու վկաների ներկայությամբ: Օրենքով սահմանվում է. «Բանի դեռ հիվանդի գիտակցությունը լիովին տեղն է, թող կանչի իր ծանոթներին և նոտարին ... և երեք վկայի ներկայությամբ պատվիրի ցուցակագրել իր ունեցվածքը, և իր կամքի համաձայն՝ որոշի իր հոգու փրկության համար և իր ժառանգներին տալիքը»: Եթե հիվանդն առողջանա, կտակարարը կաշկանդված չի լինի դրանով, քանի որ կտակն օրինական ուժ ունի միայն մահվանից հետո: Բայց և կտակում խոստացվածն անվերապահորեն պետք է կատարի առողջացած մարդը, իսկ եթե մահանա՝ հոգաբարձուները: Ընդ որում «... կտակը չի կարելի պակասեցնել, Աստծո առջև ուխտ է չպետք է պակասեցնել»²⁷: Կտակ կազմելիս կարևորվում է եկեղեցուն տրվելիք հոգեբաժինը. մահացողը «... առաջին հերթին պետք է հոգա իր եկեղեցու մասին, որի ներքո է ինքը, որտեղ կնքվել է ... որովհետև դա պարտք է ... Եվ դրանից հետո, եթե այլ իրեր մնան, կարող է տալ ուժ կամենա»²⁸:

²⁵ Նույն տեղում, հոդ. 124, էջ 617:

²⁶ Նույն տեղում, հոդ. 29, էջ 576–577:

²⁷ Նույն տեղում, հոդ. 144, էջ 624:

²⁸ Նույն տեղում, հոդ. 37, էջ 583:

Կտակարարի կամքն օրենք է ժառանգների համար: Հայրն իրավունք ունի իր գույքը կտակել ոչ միայն ժառանգներին, այլև՝ ծառային: Նա կարող է իր անհնազանդ որդիներին զրկել ունեցվածքից և այն իր ծառային նվիրել: Փաստորեն, հայրն իրավասու է միայն անհնազանդ ու անարժան գավակներին զրկել ժառանգությունից, այն էլ՝ աշխարհիկ իշխանության թույլտվությամբ. «... թագավորները ... սահմանեցին ... որ դա կարող է լինել պարոնի գիտությամբ և համաձայնությամբ»²⁹:

Մեկ այլ հոդվածում նշվում է. « ... բացի պարոնից և եկեղեցուց ոչ ոք ծառային չի կարող ո՛չ ժառանգ և ո՛չ էլ հոգևորական դարձնել»³⁰: Օրինական ժառանգների նկատմամբ կտակարարի իրավունքի այս մասնակի սահմանափակումից զատ, այլ դեպքերում օրենքը կտակարարին լիակատար իրավունք է տալիս՝ սեփական գույքն իր հայեցողությամբ բաժանելու ժառանգների միջև: Այս իմաստով կտակը օրենք է ժառանգների համար, և որևէ մեկն իրավունք չունի փոփոխել այն:

Հարկ է նշել, որ ըստ կտակի ժառանգումը նշանակալի դեր ուներ ոչ միայն կիրիկյան հայ հասարակության, այլև՝ արքայատան համար: Ըստ «Դատաստանագրքի»՝ թագավորն իրավունք ունի կտակ գրել թե՛ առողջ, թե՛ մահամերձ վիճակում և « ... լեռ ու դաշտ, և իր ողջ հողային կալվածքները տալ նրան, ում որ կամենա. ո՛չ որդին, ո՛չ այլ մարդ իրավունք չունի նրան ընդդիմանալ»³¹: Թեև իրական գծով ժառանգներն արական գծով ժառանգներին հավասար իրավունքներ չունեին, սակայն հայրն իրավունք ուներ կտակով իր աղջիկներին թողնել իր ունեցվածքի ցանկացած մաս:

Սմբատ Սպարապետը մեկնաբանում է ամուսինների գույքային իրավունքները: Եթե ամուսինները միասին են, և նրանց ողջ ունեցվածքն անբաժան է, ամուսինը կարող է կտակել ընդհանուր ունեցվածքից: Իսկ եթե կնոջ ունեցվածքն առանձնացված է, այն « ... կպատկանի իր հետևորդներին, ում ինքը ժառանգ կնշանակի»: Զավակներ չունենալու դեպքում պետք է ամեն ինչ որոշվի կտակով: Եթե ամուսնական համատեղ կյանքը կարճատև է, և զավակներ չեն լինում, կնոջն ամեն ինչ վերադարձվում է, ու ամուսինը դրանից բաժին չունի: Իսկ եթե երեխա ունեցած լինեն, ողջ ունեցվածքն ամուսնուն է պատկանում:

Այս իրավանորմերը սահմանելիս Սմբատը հաշվի էր առնում նաև ազգային սովորութային իրավունքը՝ պատվիրելով. « ... դատավորները պետք է լավ ուսումնասիրեն եղած պայմանը, երկրի սովորությունները և ըստ այդմ գործեն ու թերությունները լրացնեն»³²: Այդպիսով գույքի բաժանման յուրաքանչյուր առանձին դեպքում պետք է հիմք ընդունել հայ սովորութային իրավունքի սկզբունքներն ու գավառների ավանդույթները:

Կտակի բացակայության պարագայում ժառանգությունը բաժանվում է՝ ըստ օրենքի: «Դատաստանագրքում» սահմանված է միասնական կարգ՝ թե՛ ազնվականության, թե՛ հասարակության մյուս խավերի համար: Ըստ

²⁹ Նույն տեղում, հոդ. 118, էջ 615:

³⁰ Նույն տեղում, հոդ. 147, էջ 625:

³¹ Նույն տեղում, հոդ. 1, էջ 564:

³² Նույն տեղում, հոդ. 145, էջ 625:

ազգակցութեան աստիճանի՝ ժառանգորդները դասակարգվում են հետևյալ կարգով. ա) զավակներ, բ) եղբայրներ, գ) հորեղբայրներ, դ) արական գծով մյուս ազգականները՝ մինչև չորրորդ սերունդ. « ... օրենքը հրամայում է, որ ժառանգութեան այս կարգը հոր կողմից պահպանվի մինչև չորրորդ սերունդը»³³: Կինը ժառանգ կարող է լինել, եթե ժառանգատուն նրանից երեխաներ ունի: Իգական գծով ժառանգներ են զավակները և արյունակից մյուս ազգականները՝ մինչև չորրորդ շառավիղը, իսկ ամուսինը ժառանգորդ կարող է լինել, եթե ժառանգատու կնոջ հետ նրա ամուսնութունից երեխա ունի:

Զավակներն առաջին օրինական ժառանգներն են, որոնց առկայությունը բացառում է այլ ժառանգորդների: Զավակներից առավելությունը տրվում է որդիներին, ուղքեր, բացի ավագից ու կրտսերից, ստանում են հավասար բաժիններ: Ավագ որդին ստանում է կրկնակի բաժին, քանզի « ... անըրանիկ զավակին Աստված ինքն է առավելություն տվել, և պատշաճ է, որ նա փոխարինի հորը և երկու բաժին ստանա»: Իսկ եթե եղբայրն իր բաժինը վաճառի, պետք է մյուս եղբայրները « ... ըստ գնի՝ իրենց մեջ բաժանեն, և ոչ թե միայն մեկը տիրանա»: Կրտսեր որդին ժառանգում է հոր տունը: Եթե եղբայրները որոշում են միմյանցից բաժանվել, պետք է նախ իրենց ունեցվածքից ու եկամուտներից « ... իրենց կանանց բաժինը [ամուսնական նվերը] առանձնացնեն, իսկ հետո բաժանեն այն, ինչ իրենց է պատկանում»³⁴:

«Դատաստանագրքում» սահմանված է ժառանգման կարգը. կինը ստանում է ամուսնուն հասանելի բաժնի կեսը: Երկու չամուսնացած աղջիկները ստանում են այնքան, որքան տղան, « ... որովհետև երկու աղջիկը մեկ տղա է համարվում»³⁵: Իսկ երկու ամուսնացած աղջիկները ստանում են չամուսնացած մեկ քրոջ բաժնի չափ: Իբրև բացառություն միայն թագավորի ամուսնացած դուստրն է ստանում եղբոր բաժնի կեսը. «Դուստրերի վերաբերյալ հաստատված կարգ է, որ նրանց կնություն տան նահապետների տներում ... Եվ պետք է աղջկան պոռոգ տրվի հայրական ունեցվածքից՝ եղբոր բաժնի կեսի չափով»³⁶: Այս կանոնը տարածվում էր նաև իշխանների աղջիկների վրա:

Սմբատը վերախմաստավորում է Հայոց հին ժառանգական իրավունքին³⁷ բնորոշ տնփեսայութեան կարգը, որը բնավ նույնական չէ մայրիշխանութեանը: Այն հարաբերությունը, որ գոյություն ունի տնփեսայի ու կնոջ միջև, որևէ կապ չունի մայրիշխանութեան հետ և նույնիսկ հակասում է դրան: Հարկ է նշել, որ տնփեսայութեան վերաբերյալ օրենքը առկա է միայն Սմբատի «Դատաստանագրքում», այն չկա ո՛չ Կանոնական

³³ Նույն տեղում, հոդ. 118: Այս հոդվածը համահունչ է Մ. Գոշի սահմանած օրենքին (տե՛ս Գ ո շ. Դատաստանագիրք, հոդ. 101):

³⁴ Ս մ բ ա տ. Դատաստանագիրք, հոդ. 120, էջ 616:

³⁵ Նույն տեղում, հոդ. 118, էջ 614–615:

³⁶ Նույն տեղում, հոդ. 1, էջ 563:

³⁷ Հայոց ժառանգական իրավունքի մեկնաբանությունը տե՛ս Ա. Ղլ տ ճ ե - ա ն. Հայոց հին իրավունքը, Ալեքսանդրապոլ, 1913:

իրավունքում, ո՛չ էլ Դավիթ Ալավկա որդու և Մ. Գոչի դատաստանագրքերում:

Տնփեսայության իրավական ըմբռնմամբ՝ եղբայրագուրկ աղջիկն իր հոր ժառանգն է: Այս իրավունքի գործադրությունը և՛ Հին Հայաստանում, և՛ Կիլիկիայում ուներ քաղաքական նպատակ՝ արու գավակ չունեցող ընտանիքների սեփականությունը պահպանելու ու օտարների միջև չբաժանելու իմաստով: Աղջիկների ժառանգական իրավունքով Սմբատը պաշտպանում էր հայկական տոհմիկ կալվածքները՝ խառն ամուսնությունների պարագայում դրանց օտարումը կանխելու նպատակով:

Ըստ Սմբատի՝ եթե ընտանիքում որդի չկա և « ... տնփեսա բերած լինեն, այդ դեպքում փեսան՝ իր կնոջ հետ, տղայի տեղ կհաշվի և պետք է տղայի նման շարժական ու անշարժ գույքից երկու քրոջ բաժին ստանան»: Տնփեսան կարող է օգտվել ընտանեկան գույքից, այն բազմապատկել, բայց իրավունք չունի վաճառել, կտակել կամ նվիրել այն: Ըստ օրենքի՝ կնոջ սեփականությունն անձեռնմխելի է: Սպարապետը միաժամանակ բացատրում է, որ « ... դուստրերի օրինական ժառանգությունն այդ ձևով կլինի միայն այն դեպքում, եթե հայրը կտակ թողած չլինի»³⁸, հակառակ պարագայում ամեն ինչ պետք է կատարվի հոր կտակի համաձայն:

Եթե դուստրերը զավակներ ունենան, ապա փեսան, այլ տոհմից սերվածը, ինչպես նաև դստեր թոռը չեն կարող ժառանգորդ լինել, որովհետև օտար ցեղից են: Նույնը վերաբերում է քեռուն, քրոջ որդուն և մորեղբորը: Դուստրերի ժառանգությունից բաժին չունեն նաև հորեղբայրները և նրանց որդիները, եթե տանը չամուսնացած դուստր կա: Ամուսնացած և բաժանված դստեր պարագայում հորեղբայրը կարող է ստանալ քառորդ բաժին, բայց ոչ նրա որդիները:

Ըստ օրենքի՝ արական (հայրական) գծով ժառանգություն այս կարգը պետք է պահպանվի մինչև չորրորդ սերունդ, այսինքն՝ եթե չլինեն որդիներ, դուստրեր և նրանցից ծնված թոռներ: Այդ դեպքում ժառանգորդ դառնում են եղբայրները, եղբորորդիները և նրանց թոռները՝ մինչև չորրորդ սերունդ: Եթե եղբայրներ չլինեն, հայրենական ժառանգությունը պետք է տրվի հորեղբորը և նրա որդիներին՝ դարձյալ մինչև չորրորդ սերունդ: Իսկ արյունակից ազգականների բացակայության դեպքում ունեցվածքը համարվում է անժառանգ և փոխանցվում պետական գանձարան:

Սմբատը սահմանում է նաև իգական (մայրական) գծով ժառանգման կարգը, որը համահունչ է արական գծով ժառանգմանը. «Եթե ժառանգություն թողնող կինը տղայի կողմից թոռ ունենա, և այդ թոռան հայրը կենդանի չլինի, ինչպես նաև աղջկա կողմից թոռ ունենա, և նրա մայրը կենդանի չլինի, այդ դեպքում թոռները պետք է ժառանգեն»³⁹:

Հարկ է նշել, որ այս հոդվածը չի հակասում նախորդ՝ 118-րդ հոդվածին, որտեղ նշված է. « ... դստեր թոռը չի կարող ժառանգորդ լինել»: Պարզապես այնտեղ չի նշվում, որ թոռների ծնողների ողջ լինելու պարագայում վերջիններն են ժառանգորդը, քանզի « ... նրանք ավելի մոտ են

³⁸ Սմբատ. Դատաստանագիրք, հոդ. 118, էջ 614–615:

³⁹ Նույն տեղում, հոդ. 119, էջ 615–616:

ժառանգութեանը»: Եթե այդ կարգի թոռներ չլինեն, պետք է ժառանգեն մերձավոր բարեկամները: Թոռների մահվան դեպքում ժառանգորդը հայրն է, որովհետև հայրն իր որդիների անվիճելի ժառանգորդն է այնպես, ինչպես որդիները՝ հոր, բայց դա մորը չի վերաբերում:

Այդպիսով արական գծով ժառանգներն առավել իրավունքներ ունեն, քան իգական գծով ժառանգները: Այնուամենայնիվ, կանանց իրավունքն անտեսված չէ: Այդ է վկայում այն փաստը, որ Կիլիկյան Հայաստանում կանայք աստիճանաբար նվաճում էին տղամարդուն հավասար ժառանգման իրավունք:

Սմբատ Սպարապետն անդրադարձել է նաև որդեգրման հիմնահարցին: Օրենքը որդեգրում թույլատրում է, եթե չկան զավակներ և ազգականներ՝ մինչև չորրորդ շառավիղը, այսինքն՝ եթե օրինական ժառանգներ չկան: Թեև «Դատաստանագրքում» սահմանվում է միայն եկեղեցականի որդեգրման իրավունքը, սակայն դրանից կարելի է հետևել թույլն անել որդեգրման ինստիտուտի գոյություն մասին: Որդեգրվածի («հոգեորդու») իրավունքը տարածվում է որդեգրողի շարժական գույքի, բայց ոչ անշարժ սեփականության վրա. «Եթե ժառանգորդն իր ազգակիցը չէ, այլ միայն որդեգիրն է, նրան իր ցանկությանը կարող է տրվել միայն շարժական գույքը, իսկ տունը և հայրենական կալվածքը եկեղեցուն են պատկանում»: Սակայն եթե որդեգիրը նվիրյալ հոգևորական և քահանայական կամ այլ հայտնի տոհմից սերված լինի, «... որն անօրինական զավակ չէ, կարող է օրենքով ստանալ տան և կալվածքի կես մասը»⁴⁰:

Եզրակացություն

Սմբատ Սպարապետի «Դատաստանագրքով» Կիլիկյան Հայկական պետության մեջ ընտանեկան հարաբերությունները կարգավորվել են՝ ի բարօրություն հայ ընտանիքի և հանուն ազգային հողատիրությունների պաշտպանության:

Լիլիթ Սարվազյան – փ. գ. թ., Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ Հասարակագիտության ամբիոնի դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայ փիլիսոփայության պատմության բաժնի ավագ գիտաշխատող: Գիտական հետաքրքրությունները՝ ազգային իրավաքաղաքական ուսմունքների պատմություն, հայ պատմափիլիսոփայական հիմնախնդիրներ, արևմտահայ սահմանադրաիրավական մտքի պատմություն: Հեղինակ է 2 մենագրություն, 4 ուսումնամեթոդական ձեռնարկի և 47 հոդվածի: lilit.sarvazyan@gmail.com

⁴⁰ Նույն տեղում, հոդ. 41, էջ 585:

REFERENCES

- Alishan H. Ghevond V. M. Hayapatum, Masn A, Venetik, 1901 (In Armenian).
 Datastanagirk Smbat Ishkhani (Gundstabli) (Kilikean Datastanagirk XIII dari), dzeragreri hamemat. ev arajabane` A. Vrd. Ghltjiani, S. Edjmiadsin, 1918 (In Armenian).
 Garegin A. Katoghikos. Hishatakarank dzeragrats, h. A, Antilias, 1951 (In Armenian).
 Ghltjyan A. Hayots hin iravunke, Aleksandrapol, 1913 (In Armenian).
 Hay iravakan mtki gandzaran, ashkhat.` R. Avagyani, girk A, hod. 1; 6; 10; 11; 14; 17; 18; 28; 29; 37; 53; 70; 78; 80; 81; 84; 85; 89; 100; 101; 102; 103; 104; 108; 111; 112; 116; 118; 119; 120; 121; 124; 144; 145; 147; 169; 172; 190; 192 , Yerevan, 2001 (In Armenian).
 Kanonk Nersesi B. katoghikosi ev Nershapuh Mamikoneits episkoposi, ashxat.` A. Vrd. Ghltjiani, Vagharshapat, 1905 (In Armenian).
 Kanonk Srboyn Sahakay Hayots Hayrapeti, Kanon ID, Kanonagirk Hayots, Ashxat.` V. Hakobyani, girk A, Yerevan, 1964 (In Armenian).
 Ormanyan M. Azgapatum, Masn B, K. Polis, 1913 (In Armenian).
 Safaryan G. Iravunki patmutyan ev tesutyen himnahartser, Yerevan, 2010 (In Armenian).
 Sukiasyan A. G. Kilikiayi haykakan petutyen ev iravunki patmutyun (XI–XIV dd.), Yerevan, 1978 (In Armenian).

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ СЕМЕЙНЫХ
 ОТНОШЕНИЙ В «СУДЕБНИКЕ» СМБАТА СПАРАПЕТА

ЛИЛИТ САРВАЗЯН

Р е з ю м е

Ключевые слова: Смбат Спарпет, «Судебник», семейное право, свободный выбор, нравственные добродетели, правовая политика, порядок наследования, имущественные отношения.

Известный полководец Киликийского Армянского государства, политический деятель, дипломат и законодатель Смбат Спарпет (1208–1276 гг.) в своем «Судебнике» (1265 г.) установил нормы, регулирующие семейные отношения, основываясь на армянском каноническом и обычном праве, а также на «Армянском судебнике» Мхитара Гоша. Смбат стремился сохранить армянскую семью – стабильную основу государства, ее древние традиции и предотвратить разводы. Регулирование семейных отношений принадлежало как светско-государственной, так и духовно-церковной юрисдикции.

Во многих статьях «Судебника» осуждаются насилие в отношении женщин и детей, внебрачные отношения, также защищаются личные и

имущественные права супругов. Обосновывается необходимость образования и воспитания детей, устанавливая бесплатное обучение для бедных и сирот.

Смбат Спарпет рассматривал право наследования по завещанию как доминантную форму в контексте права наследования в Киликийской Армении. При отсутствии завещания наследство делилось по закону. Был установлен единый порядок как для дворянства, так и для других слоев общества.

В «Судебнике» защищаются наследственные права армянских девушек. Действие данного закона имело политическую цель в Киликии, в плане защиты собственности и родовых владений семей, не имеющих детей мужского пола, и в целях предотвращения их отчуждения в случае смешанных браков.

Лилит Сарвазян – к. филол. н., доцент кафедры обществоведения АГПУ им. Х. Абовяна, старший научный сотрудник отдела истории армянской философии Института философии, социологии и права НАН РА. Научные интересы: история национальных политико-правовых учений, армянские историко-философские проблемы, история западноармянской конституционно-правовой мысли. Автор 2 монографий, 4 учебно-методических пособий и 47 статей. lilit.sarvazyan@gmail.com

THE LEGAL BASIS FOR THE REGULATION OF FAMILY RELATIONS IN SMBAT SPARAPET’S “CODE OF LAW”

LILIT SARVAZYAN

S u m m a r y

Key words: Smbat Sparapet, Code of Law, family right, free choice, moral virtues, legal policy, inheritance procedure, property relations.

Smbat Sparapet, an outstanding commander-in-chief, politician, diplomat and legist of the Cilician Armenian State, in his “Code of Law” (1265) established norms regulating family relations, based on the Armenian canonical and customary law, as well as on Mkhitar Gosh’s “Armenian Code of Law”. Smbat’s efforts were aimed at preserving the stability of the Armenian family as the foundation of the state, the ancient traditions, and to prevent divorces. The regulation of family relations was subject to both, secular-state and spiritual-ecclesiastical jurisdiction.

Numerous articles in the “Code of Law” condemn violence against women and children, extramarital relations, and protect the personal and property rights of spouses. The necessity for education and upbringing of children is grounded by establishing free education for poor and orphaned children.

Smbat Sparapet viewed the right to will as the ruling right of inheritance in Cilician Armenia. In the absence of a will the inheritance was divided according to the law. A common order was established for both the nobility and the other classes of the society.

The “Code of Law” protects the hereditary rights of Armenian girls. The application of this law in Cilicia had a political purpose, which was to protect the property of families without male children in terms of protecting ancestral estates, and in the case of mixed marriages to prevent their alienation.

*Lili Sarvazyan – Candidate of Sciences in Philosophy, Associate Professor at the Chair of Social Sciences at the State Pedagogical University after Kh. Abovyan. Senior research fellow at the Department of Armenian Philosophy of the NAS RA Institute of Philosophy, Sociology and Law. Scientific interests: History of National Political-Legal Studies, Armenian Historical and Philosophical Issues, History of Western Armenian Constitutional and Legal Mind. Author of 2 monographs, 4 educational guides and 47 articles.
lilit.sarvazyan@gmail.com*